

УДК 657.432

ТКАЧУК Людмила Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9770-7851
e-mail: ludatkachuk2017@gmail.com

ЧЕНЬ Веньда
магістр
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0009-0009-3337-2816
e-mail: 424600413@qq.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

В статті узагальнено підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості. Визначено, що в сучасних умовах науковці розглядають дебіторську заборгованість підприємства за такими напрямками: як частину проданої, але не оплаченої продукції покупцям; як форму кредитування підприємством своїх клієнтів; як один з елементів оборотних активів, які фінансуються за рахунок власних або позикових коштів. Проаналізовано відповідність національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності, виявлено спільні риси та відмінності обліку дебіторської заборгованості.

Здійснено оцінку впливу дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємства, обґрунтовано необхідність оптимізації її розміру та забезпечення своєчасної інкасації боргу. Систематизовано заходи зниження ризиків при управлінні дебіторською заборгованістю, спрямовані на забезпечення контролю за співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості та юридичний аналіз договорів.

Здійснено оцінку системи контролю підприємств, оскільки без неї величина дебіторської заборгованості може перевищити прийнятний рівень, що призведе до зниження обсягів готівкових коштів та до появи сумнівних боргів, що, відповідно, зменшить виручку від реалізації продукції та прибуток підприємства.

Проаналізовано процес здійснення контролю за дебіторською заборгованістю підприємства, що передбачає визначення гранично допустимого розміру дебіторської заборгованості, її аналіз за видами заборгованості, строками погашення, розміром та клієнтами. Обґрунтовано необхідність впровадження комплексу заходів по усуненню причин, що призвели до виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості, що передбачає оцінку кредитоспроможності позичальника шляхом аналізу його фінансового стану, платоспроможності та ймовірності визнання банкрутом за інформацією із відкритих джерел.

Ключові слова: дебітори, дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, управління дебіторською заборгованістю, прострочена дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість

JEL classification: M30, O32

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.84.90>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В економіці України протягом останніх років спостерігалися негативні тенденції,

пов'язані із проблемами кредитування корпоративного сектору, зниженням платоспроможності підприємств та збільшенням обсягів дебіторської заборгованості. Тому підвищуються вимоги до управління дебіторською заборгованістю

підприємства, оскільки несвоєчасні розрахунки за товари та послуги призводять до зменшення оборотних активів підприємства та погіршення його фінансово-економічного стану в цілому.

Кризові явища в економіці країни, зумовлені військовою агресією, посилюють актуальність дослідження управління дебіторською заборгованістю, адже в зв'язку із неповерненням дебіторської заборгованості та несвоєчасними розрахунками за товари та послуги підприємства відчувають нестачу оборотних активів.

Політика управління дебіторською заборгованістю є складовою частиною загальної політики управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, яка спрямована на розширення обсягу реалізації продукції та полягає в оптимізації загального розміру цієї заборгованості та забезпеченні своєчасного її погашення.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні проблеми ідентифікації економічної сутності дебіторської заборгованості, її класифікації та формування ефективних механізмів управління дебіторською заборгованістю досліджували вітчизняні науковці Бутинець Ф. Ф., Білик М. Д., Нехайчук Ю. С., Нехайчук Д. В., Гуцаленко Л. В., Степаненко О. І., Кияшко О. М., Кручак Л. В., Новікова Н. М., Черненко Л. В., Храпкіна В. В., Юрченко І. А.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень за даною темою, потребують подальшого уточнення категоріальний апарат, узгодження нормативно-правової бази згідно міжнародних стандартів та дослідження проблеми пошуку шляхів підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю підприємства.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація теоретико-методичних підходів до управління дебіторською заборгованістю підприємства, виявлення існуючих проблем, пов'язаних із станом дебіторської заборгованості та обґрунтування напрямів удосконалення управління дебіторською заборгованістю підприємства.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В сучасних умовах дебіторська заборгованість розглядається як сума коштів, яку підприємству повинні сплатити покупці та замовники за одержані товари або послуги. Облік дебіторської заборгованості в Україні регламентується положеннями та стандартами бухгалтерського обліку (П(С)БО) та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО), в яких сформульовано основні методи визначення та оцінки величини дебіторської заборгованості, принципи формування резерву сумнівних боргів та подання інформації у фінансовій звітності.

Основні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості відповідно до П(С)БО, МСБО та поглядів вчених-економістів узагальнено в таблиці 1.

На підставі даних табл. 1, можна зробити висновок, що сучасні науковці аналізують управління дебіторською заборгованістю підприємства за такими напрямками:

- як частину проданої, але не оплаченої продукції покупцям;
- як форму кредитування підприємством своїх клієнтів;
- як один з елементів оборотних активів, які фінансуються за рахунок власних або позикових коштів.

Згідно чинного законодавства національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним стандартам. Основними нормативно-правовими документами, які регулюють процес управління дебіторською заборгованістю є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» [1] та № 13 «Фінансові

інструменти» [2]. Однак, сутність дебіторської заборгованості тлумачиться у цих стандартах неоднозначно, в п.4 П(С)БО №13 «Фінансові активи» тлумачення більш точно розкриває сутність поняття «дебіторська заборгованість».

Натомість, у міжнародних стандартах бухгалтерського обліку не наводиться чіткого визначення поняття дебіторської

заборгованості, тлумачення поняття дебіторської заборгованості є більш узагальненим із визначеннями, наведеними у національних стандартах.

Таким чином, принципи вітчизняного бухгалтерського обліку в цілому відповідають принципам міжнародних стандартів фінансової звітності, але разом з тим мають ряд відмінностей.

Таблиця 1

**Систематизація підходів до визначення сутності дебіторської заборгованості
(складено за даними [1-10])**

Автор, джерело	Дебіторська заборгованість - це
П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» [1]	сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату;
П(С)БО №13 «Фінансові інструменти» [2]	актив, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу;
П(С)БО №15 «Дохід» [3]	актив, якщо дотримано низку умов, а саме: – покупець передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив); – підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами); – сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена; – є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані із цією операцією, можуть бути достовірно визначені;
МСБО №39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [4]	непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку;
МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [5]	фінансовий актив, який є конкретним правом отримувати цінні папери або грошові кошти від іншого підприємства;
Бутинець Ф. Ф. [6]	заборгованість інших підприємств чи окремих осіб з платежів даному підприємству;
Білик М. Д. [7]	матеріальні ресурси, які не оплачені контрагентами, або кошти, які вилучені у підприємства;
Нехайчук Ю.С., Нехайчук Д.В. [8]	складова оборотного капіталу, яка передбачає, певні вимоги до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг;
Гуцаленко Л. В. [9]	актив, який не завжди слід пов'язувати з доходом, оскільки дохід вимірюється сумою очікуваних грошових надходжень, тому якщо не очікується погашення дебіторської заборгованості у звітному періоді, то наступні надходження коштів або певних матеріальних цінностей не можна вважати доходом;
Степаненко О. І., Дубовик М. Ф. [10]	одна з форм кредитування підприємством своїх клієнтів (покупців, замовників), що призводить до нестачі грошових коштів, уповільнення оборотності активів та знижує загальну економічну активність суб'єкта господарювання.

Управління дебіторською заборгованістю є важливим елементом фінансової роботи на підприємстві та може бути як ефективним інструментом стимулювання збутової діяльності, так і негативно впливати на фінансовий результат підприємства. Управління дебіторською заборгованістю підприємства передбачає

прийняття управлінських рішень щодо економічно суперечливих процесів: зростання простроченої та сумнівної дебіторської заборгованості з одного боку, та збільшення обсягів реалізації продукції з іншого. За таких умов дебіторська заборгованість покупців і замовників

фактично стає безвідсотковою позикою для них.

В ринкових умовах господарювання основною метою управління дебіторською заборгованістю є мінімізація її обсягу та строків інкасації боргу, оскільки несвоєчасно сплачена сума коштів за готову продукцію частково втратить свою вартість в наступні роки через вплив інфляційних процесів. Також прострочення платежів за реалізовану продукцію (надані послуги) негативно впливає на результати фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому, оскільки будь-яке підприємство несе зобов'язання по сплаті обов'язкових платежів незалежать від фінансового результату його діяльності (заробітна плата персоналу, комунальні платежі, обов'язкових податки і збори тощо). Тому ефективна політика підприємства по управлінню дебіторською заборгованістю безпосередньо пов'язана із оптимізацією її розміру та забезпеченням своєчасної інкасації боргу.

Комплекс заходів підприємства по мінімізації ризиків при управлінні дебіторською заборгованістю узагальнено на рис. 1.

Серед наведених заходів важливим є контроль за станом розрахунків з дебіторами для зменшення та погашення відстроченої або простроченої заборгованості. Диверсифікація дебіторів означає зростання кількості дрібних дебіторів для мінімізації ризику несплати боргів одним або декількома великими дебіторами. Контроль за співвідношення заборгованості кредиторам та дебіторів

передбачає недопущення зростання дебіторської заборгованості в порівнянні з кредиторською, що негативно впливає на фінансову стійкість підприємства.

Ефективним методом управління дебіторської заборгованості є пропозиція знижок при достроковому погашенні заборгованості, що дає можливість отримати прибуток достроково, його розмір буде більшим за розмір наданої знижки.

Оцінка дебітора включає аналіз платоспроможності та ділової репутації клієнтів, при чому доцільно застосовувати передоплату при виявленні загрози несвоєчасного погашення дебіторської заборгованості. Лімітування дебіторської заборгованості означає визначення максимально допустимих сум кредитування клієнтів, наприклад, при продажу товарів в кредит.

Важливими аспектами управління дебіторською заборгованістю є регулювання договірних відносин між учасниками, що передбачає включення в договори умов застосування санкції при порушенні зобов'язань.

Також ефективним методом управління дебіторською заборгованістю є аутсорсинг - перекладання зобов'язань на посередників, які спеціалізуються на певних видах діяльності і мають для цього достатні ресурси і можливості, що є особливо актуальним для підприємств малого та середнього бізнесу, які не мають достатньо ресурсів для виокремлення підрозділів по роботі з дебіторами.

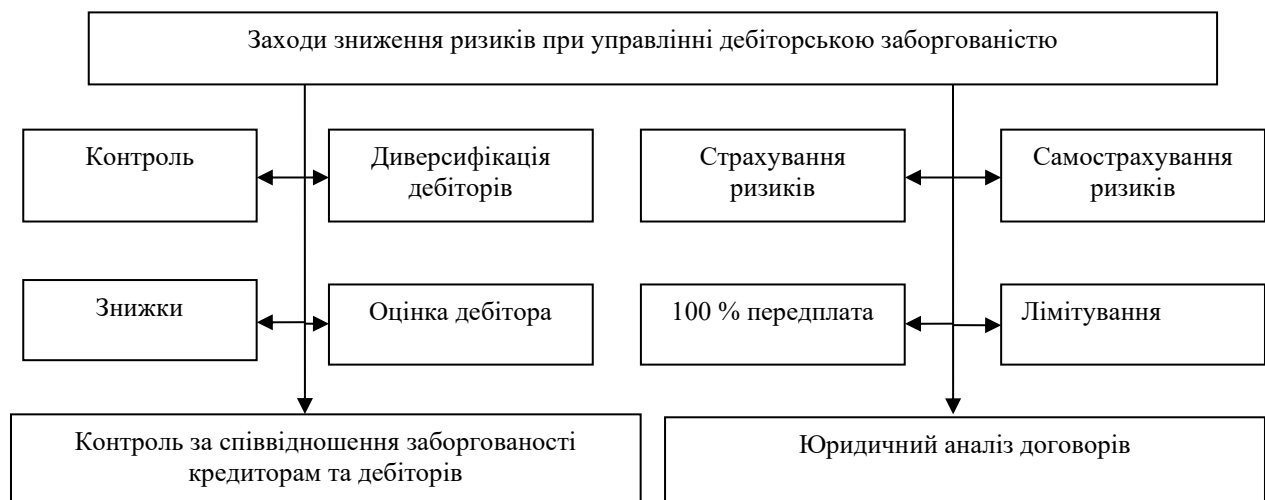

Рис. 1. Заходи зниження ризиків при управлінні дебіторською заборгованістю

Управління дебіторською заборгованістю передбачає не лише її мінімізацію або рефінансування, а і процес взаємодії з дебіторами, оскільки для підприємства важливо не лише зменшувати величину дебіторської заборгованості, а співпрацювати з клієнтами з метою розширення бізнесу. Таким чином, в умовах кризи неплатежів процес планування та контролю дебіторської заборгованості є

важливим для підприємства, інакше розмір дебіторської заборгованості може перевищити економічно доцільний рівень, що призведе до зменшення обсягів готівкових коштів, появи сумнівних боргів, і, як результат, зниження виручки від реалізації продукції та прибутку підприємства.

На рис. 2 узагальнено процес планування контролю дебіторської заборгованості підприємства.

Рис. 2. Процес контролю дебіторської заборгованості підприємства

Як видно з рис. 2, перш за все доцільно встановити максимально можливу величину дебіторської заборгованості, за якої показники ліквідності та платоспроможності підприємства не зазнають значного негативного впливу. Також необхідно провести структурний аналіз дебіторської заборгованості за видами заборгованості, строками погашення, розміром та клієнтами. При цьому важливо аналізувати допустиму, сумнівну, прострочену та безнадійну дебіторську заборгованість, оскільки кожен з наведених видів потребує різних підходів до управління. Найбільш ефективним є поточне управління дебіторською заборгованістю з метою недопущення її накопичення і переходу в розряд простроченої та безнадійної. Для цього підприємству доцільно регулярно проводити інвентаризацію розрахунків з клієнтами з метою визначення розмірів сум неузгодженої

дебіторської та кредиторської заборгованості, величини безнадійних боргів та величини дебіторської та кредиторської заборгованості, за якими строк позовної давності вичерпався. Процес управління дебіторською заборгованістю є безперервним, тому на заключному етапі контролю доцільно визначити комплекс заходів для усунення причин, що призвели до виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості та порівняти отримані результати із плановими показниками допустимої величини дебіторської заборгованості.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

При систематизації підходів до визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість» було виявлено, що дана

категорія розглядається за трьома основними аспектами: як частина проданої, але не оплаченої продукції покупцям; як форма кредитування підприємством своїх клієнтів; як один з елементів оборотних активів, що фінансуються за рахунок власних або позикових коштів.

При цьому принципи національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в цілому відповідають принципам міжнародних стандартів фінансової звітності, але разом з тим мають ряд відмінностей.

Управління дебіторською заборгованістю є складовою частиною загальної політики управління оборотними активами підприємства, яка спрямована на розширення

обсягу реалізації продукції та полягає в оптимізації загального розміру цієї заборгованості та забезпеченні своєчасної її інкасації.

Управління дебіторською заборгованістю здійснюється за двома напрямками: управління кредитною політикою підприємства, де дебіторська заборгованість є інструментом зростання обсягів реалізації продукції, та оперативна політика управління дебіторською заборгованістю, яка спрямована на зниження ризику виникнення простроченої або безнадійної дебіторської заборгованості. Тому важливим є визначення основних аспектів процесу планування, бюджетування та моніторингу дебіторської заборгованості.

Література

1. Дебіторська заборгованість: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 08.10.1999 року №237. URL: <https://zakon.help/documents/z0725-99>
2. Фінансові інструменти: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 30.11.2001 року №559. URL: <https://zakon.help/documents/z1050-01>
3. Дохід: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 29.11.1999 року №290. URL: <https://zakon.help/documents/z0860-99>
4. Фінансові інструменти: визнання та оцінка: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39. URL: <https://document.vobu.ua/doc/3690>
5. Фінансові інструменти: розкриття інформації: Міжнародний стандарт фінансової звітності 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007
6. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку. Житомир : Рута, 2003. 444 с.
7. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю. *Фінанси України*. 2013. №12. С. 24-36.
8. Нехайчук Ю. С., Нехайчук Д. В. Щодо управління дебіторською заборгованістю підприємств водопостачання. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Экономика»*. 2007. Том 20(59). №2. С. 52-56.
9. Гуцаленко Л. В., Мельник А. О. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8173>
10. Степаненко О. І., Дубовик М. Ф. Аналіз дебіторської заборгованості, її вплив на фінансовий стан та ділову активність підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 2(88). С. 116-125.

References

1. The Ministry of Finance of Ukraine (1999): Regulation (standard) of accounting 10 «Accounts receivable», available at: URL: <https://zakon.help/documents/z0725-99>
2. The Ministry of Finance of Ukraine (2001): Regulation (standard) of accounting 13 «Financial instruments», available at: URL: <https://zakon.help/documents/z1050-01>
3. The Ministry of Finance of Ukraine (1999): Regulation (standard) of accounting 15 «Income», available at: URL: <https://zakon.help/documents/z0860-99>
4. International Accounting Standard (2000): Financial instruments: recognition and evaluation, available at: URL: <https://document.vobu.ua/doc/3690>
5. International standard of financial reporting (2017): Financial instruments: disclosure of information, available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007
6. Butynets F. F. (2003) Teoriya bukhgalters'koho obliku [Theory of accounting]. Zhytomyr: Ruta

7. Bilyk M. D. (2013) Upravlinnyya debtors'koyu zaborhovanistyu [Accounts receivable management]. *Finances of Ukraine*, Vol. 12, pp. 24-36.
 8. Nekhaichuk Yu.S., Nekhaichuk D.V. (2007) Shchodo upravlinnyya debtors'koyu zaborhovanistyu pidpryyemstv vodopostachannya [Concerning the management of receivables of water supply enterprises]. *Scholarly notes of Tavricheskaya National University named after V. I. Vernadskyi Series «Economics»*. Vol. 20 (59). No. 2. pp. 52-56.
 9. Gutsalenko L. V., Melnyk A. O. (2020) Oblik debtors'koyi zaborhovanosti: kontseptual'ni osnovy P(S)BO ta MSFZ [Accounts receivable: conceptual foundations of P(S)BO and IFRS]. *Efficient economy*. No. 9. available at: URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8173>
 10. Stepanenko O. I., Dubovik M. F. (2022) Analiz debtors'koyi zaborhovanosti, yiyi vplyv na finansovyy stan ta dilovu aktyvnist' pidpryyemstva [Analysis of accounts receivable, its impact on the financial condition and business activity of the enterprise]. *Problems of the systemic approach in economics*. No. 2(88). pp. 116-125.
-

Abstract

TKACHUK Liudmyla, CHEN Wenda

Theoretical and methodological aspects of management of receivables of the enterprise

The article summarizes approaches to determining the essence of receivables. It was determined that scientists consider the company's receivables in the following directions: as a part of products sold but not paid for by customers; as a form of lending by the company to its customers; as one of the elements of current assets financed by own or borrowed funds. The compliance of national accounting provisions (standards) with international standards of accounting and financial reporting was analyzed, common features and differences of accounts receivable were identified.

An assessment of the impact of receivables on the company's financial condition was made, the need to optimize its size and ensure timely collection of the debt was substantiated. Systematized measures to reduce risks in the management of receivables, aimed at ensuring control over the ratio of payables and receivables, which includes control, discounts, diversification of debtors, assessment of debtors and legal analysis of contracts, which includes risk insurance, self-insurance of risks, prepayment and limitation.

An assessment of the control system of enterprises was carried out, since without it the amount of receivables may exceed an acceptable level, which will lead to a decrease in the amount of cash and the appearance of doubtful debts, which, accordingly, will reduce the revenue from the sale of products and the profit of the enterprise.

The process of monitoring the company's receivables, which involves determining the maximum allowable amount of receivables, its analysis by types of debt, repayment terms, size and customers, is analyzed. The need to implement a set of measures to eliminate the causes that led to the emergence of overdue and bad receivables is substantiated, which involves assessing the borrower's creditworthiness by analyzing his financial condition, solvency and the probability of being declared bankrupt based on information from open sources.

Keywords: *debtors; receivables; doubtful debts reserve; accounts receivable management, overdue receivables, doubtful receivables, bad receivables*

Стаття надійшла до редакції 23.01.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Ткачук Л. М., Венда Чен. Теоретико-методологічні аспекти управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 84-90.

Tkachuk L., Chen Wenda (2023) Theoretical and methodological aspects of management of receivables of the enterprise. *Innovation and Sustainability*, no. 1, pp. 84-90.